

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ:

ПАНФІЛОВА Т. О. СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (XIX - ПЕРША ТРЕТИНА XX СТОЛІТТЯ) : [МОНОГРАФІЯ] / Т. О. ПАНФІЛОВА ; НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ, ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА. - ЛЬВІВ, 2015. - 406 с.

Із часу відновлення незалежності в Україні розпочався тривалий процес переосмислення історичного минулого українського народу, його доленосних етапів, починаючи від етногенезу й виникнення державності та завершуючи багатовіковою боротьбою за національне визволення та відновлення державної незалежності й соборності. Власне в цьому контексті Т. О. Панфілова досліджує формування структур громадянського суспільства в Східній Галичині в XIX - першій половині XX століття.

Джерельна база дослідження - доволі представницька. Її основу складають документи Центрального державного історичного архіву України в місті Львові, Державного архіву Львівської області, а також спогади сучасників подій та періодика, в якій акумульована значна інформація про соціально-економічні та національно-політичні процеси, а також про діяльність різних спілок, товариств і об'єднань.

У монографії детально проаналізовано витоки українського державотворення, зокрема за козацької доби, тобто ще за феодально-кріпосницької системи. Цей феномен пояснюється певною специфікою соціально-економічної й національно-релігійної ситуації на півдні України, на так званому "Дикому Полі", де впродовж багатьох десятиліть, унаслідок масових втеч селян із різних регіонів України оселявся волелюбний люд, котрий фактично ігнорував розпорядження центральних органів державної влади, і водночас, для захисту своїх соціальних й національно-релігійних прав, створив козацькі військові загоны, які й стали захисниками соціально-економічних та національно-релігійних прав українців.

На жаль, після трагічної поразки національно-визвольної боротьби наприкінці XVII - XVIII століть, ліквідації 1775 року Запорізької Січі та особливо з часу включення наприкінці XVIII століття до складу Російської імперії Правобережної України й покріпачення селянства в Україні були знищені рештки державності та громадянського суспільства.

Т. О. Панфіловою проаналізовано формування й діяльність господарських та банківських кредитних установ, а також культурно-освітніх спілок та об'єднань. Стверджено, що ініціаторами створення громадських спілок та об'єднань були молоді галицькі інтелектуали, зокрема греко-католицькі священики. Галицькі інтелектуали прагнули, з одного боку, насамперед продовжити в умовах Східної Галичини демократичні традиції Козаччини, а з іншого - використати й утвердити набутки діяльності громадських спілок та об'єднань у країнах Центрально-Східної Європи.

На початку XIX століття соціально-економічна ситуація в Східній Галичині була вкрай складною і тривожною, спричиненою насамперед безземеллям і загальною відсутністю дрібнотоварного виробника, тобто середнього класу й крупної промисловості, а головне - тотальним засиллям лихварського капіталу, який

безжалісно вщент руйнував дрібного власника, насамперед селянина, обплутуючи його лихварською заборгованістю. Саме тому молода українська еліта в першу чергу зосередила свою увагу на створенні господарсько-кооперативних об'єднань та банківських фінансово-кредитних спілок, які покликані були по-міркованими процентами на позики фінансово його підтримати й, таким чином сприяти продуктивності й ефективності сільського господарювання як головної передумови подальшого соціально-економічного розвитку краю. Узагальнюючи своє міркування з цього приводу, автор монографії стверджує, що продуктивність дрібнотоварних селянських господарств та їх зміцнення створили міцний фундамент для подальшого соціально-економічного та культурного розвитку населення Східної Галичини.

Саме внаслідок цього вже наприкінці XIX - на початку XX століття Східна Галичина була усіяна різними кооперативно-господарськими об'єднаннями, банківськими фінансово-кредитними спілками, яким і належала вирішальна роль у соціально-економічному розвитку краю.

Паралельно з господарськими та фінансово-кредитними спілками формувалися й створювалися культурно-освітні товариства й об'єднання. З одного боку - господарські й фінансово-кредитні спілки та об'єднання матеріально підтримували діяльність культурно-освітніх товариств, а з іншого - культурно-освітні товариства брали активну участь у діяльності господарських та фінансово-кредитних об'єднань. Під орудою й опікою культурно-освітніх товариств, зокрема "Просвіти" і "Рідної школи" діяли молодіжні спортивні та січово-військові товариства, які готували чергову генерацію борців за соціальне й національне визволення українського народу та відновлення державної незалежності й соборності.

Підсумовуючи сказане, автор монографії стверджує, що за умов бездержавності громадські організації дійсно перебирали на себе вагому частину державних функцій для якнайповнішого забезпечення життєво важливих суспільних потреб та шляхом кропіткої праці плекали національну свідомість, консолідували патріотичні сили й таким чином готували їх до визвольних змагань, майбутньої державотворчої діяльності.

Винятково важлива роль у формуванні громадянського суспільства належала політичним партіям. З самого початку виникнення наприкінці XIX - на початку XX століття їхня діяльність була підпорядкована консолідації української громадськості та об'єднання українського народу навколо ідеї відновлення самостійності й соборності України.

На завершальному етапі Першої світової війни та в роки національно-демократичної революції в Австро-Угорщині політичні структури, насамперед Українська Національна Рада, розгорнули міжнародну діяльність з метою забезпечення національно-демократичних

прав українського населення Східної Галичини, чітко визначення державного правового статусу краю. Саме тому 29 жовтня 1918 року Українська Національна Рада уконституювала створення Української Держави, що й було продовжено в період діяльності Західно-Української Народної Республіки, коли громадські структури брали активну участь у розбудові державних органів влади, формуванні Української галицької армії та в реалізації програми соборності України. Українська Національна Рада та громадські структури очолили боротьбу проти намагань Польщі анексувати Східну Галичину.

У монографії охарактеризовано також масштаби розбудови господарсько-кооперативних та культурно-освітніх товариств та об'єднань. Якщо йдеться про набуток господарсько-кооперативних установ, то їхня діяльність була засвідчена насамперед підвищенням ефективності, коли продукція цих кооперативів успішно конкурувала з аналогічними товарами в країнах Центрально-Східної Європи. Окрім того, у цих господарсько-кооперативних спілках формувалася новий тип дрібнотоварного виробника - селянина, який прагнув поєднати особисті інтереси з потребами загалу. Громадсько-культурні товариства й об'єднання теж утверджували почуття національної гордості за свою Батьківщину, за величні діяння славетних предків, формували соборну відповідальність за свою долю й долю всього українського народу. Стимулювали прагнення бути причетними до відновлення державної незалежності й соборності України.

Цій же меті була підпорядкована діяльність жіночих організацій, зокрема, "Союзу Українок". У 30-х роках ХХ століття "Союз Українок" був однією з найвпливовіших і масових громадських організацій, котра об'єднувала 73 філії і 1200 гуртків та 48 тисяч членів. Наприкінці 1930-х років кількість членів "Союзу Українок" зросла до 100 тисяч. "Союз Українок" співпрацював і координував свою діяльність з міжнародними жіночими організаціями.

Автором детально охарактеризована роль греко-католицької церкви та її духовенства в громадському житті. Витоки цього процесу сягають кінця ХVІІІ - початку ХІХ століття, коли внаслідок реалізації реформаторських законів цесаря Йосифа ІІ та у зв'язку з відсут-

ністю вагомій світській українській інтелігенції саме греко-католицька церква та її духовенство взяли на себе роль важливого чинника громадського життя та створення культурно-освітніх товариств. У подальшому, особливо після публікації енцикліки Папи Римського Лева ХІІІ "Rerum novarum" та з початком пастирської діяльності митрополита Андрея Шептицького - видатної постаті не тільки загальноукраїнського, але й європейського масштабу, роль греко-католицької церкви в громадському житті зростала.

Своїм незаперечним авторитетом не тільки в Україні, але й у Ватикані та європейських державах, а також у США та Канаді митрополит Андрей Шептицький впливав на розв'язання не тільки церковно-релігійних, але й національно-політичних проблем, зокрема щодо розв'язання української національної проблеми на міжнародній арені. Митрополит Андрей впливав на екуменічні процеси та утвердження єдності християнських церков в Україні. Він брав активну участь у налагодженні українсько-польських взаємин. Істотна його роль у створенні й діяльності структур українського громадянського суспільства.

Нарешті відзначимо, що монографічне дослідження Т. О. Панфілової "Формування структур громадянського суспільства у Східній Галичині: ХІХ - першої половини ХХ століття" виконане на основі критичного осмислення історіографії проблеми та великої кількості залучених джерел, насамперед архівних, преси та спогадів учасників процесу, безпосередніх творців структур громадянського суспільства. Значна кількість джерел уперше залучається до наукового обігу.

Усе сказане дозволяє зробити висновок, що монографія "Формування структур громадянського суспільства у Східній Галичині: ХІХ - першої половини ХХ століття" Т. О. Панфілової є оригінальним дослідженням, а отже, і вагомим внеском в осмислення історії України ХІХ - першої половини ХХ століття.

О. Я. Красівський,

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри європейської інтеграції та права Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України